

Stanovništvo općine Križevci

Mladen Friganović*

U radu je prikazano kretanje stanovništva općine Križevci u razdoblju 1857–1981, zatim prirodno kretanje stanovništva (1961–1987), migracijska obilježja kraja te sastav stanovništva prema spolu i dobi.

Ključne riječi: Križevački kraj, općina i grad, demografski (ne) razvoj, depopulacija.

The Population of Križevci

The work presents the population movement in the Križevci commune in the 1857–1981 period, natural increase of the population (1961–1987), migrational characteristics of the region and of population according to sex and age.

Key words: Križevci region, commune and town, demographic (non) development, depopulation.

UVOD

Stanovništvo je bitan činilac prostora i vremena. Ono je nosilac njihova gospodarskog, društvenog i kulturnog života. No, stanovništvo je istodobno i odraz prostora i vremena u kojem opstoji. Posebnosti kretanja stanovništva, njegove dinamike i strukture te promjene u njima uvjetovane su složenom međuzavisnošću i djelovanjem brojnih agensa. Stanovništvo se brojem i sastavom mijenja pod neposrednim i posrednim utjecajem općeg društvenog razvoja. Ali, ono te utječe ne prihvaća pasivno, već se od primaoca pretvara u aktera pa ih modificira prema općim i posebnim uvjetima prostora i vremena (Friganović, M., 1987).

Općina Križevci zahvaća 0,97 % površine i 0,90 % stanovništva SR Hrvatske (31. III. 1981). Pokriva, dakle, stoti dio teritorija i malo manje stanovništva republike. Svojim je prostorom i stanovništvom (naseljenošću) blizu općinskog prosjeka SR Hrvatske: od ukupno 115 općina u republici, 64 su s manjom površinom i 74 s manjim brojem stanovnika od općine Križevci. Površinom je općina Križevci u skupini 13 općina sa 500–600 km², a stanovništvom u skupini 10 općina sa 40 000 – 50 000 stanovnika (75,4 stanovnika na km²).

U Zajednici općina Bjelovar (bilogorsko-kalničko-moslavački kraj) općina Križevci zahvaća 9,4 % površine i 11,1 % stanovništva. Nešto je, dakle,

* Dr. red. prof, Geografski odjel, Prirodoslovno-matematički fakultet, 41.000 Zagreb, Marulićev trg 19, YU.

gušće naseljena od međuopćinskog prosjeka (Statistički godišnjak SRH, 1988).

Naseljenost teritorija današnje općine Križevci, osobito njezina kalničko-prigorskog dijela zasigurno je drevna i kontinuirana s povremenim oscilacijama u povijesno relevantnim razdobljima. Međutim, ovaj će se prikaz ograničiti na kretanje stanovništva i njegove osnovne strukture u razdoblju od prvog modernog popisa 1857. godine do posljednjeg popisa 1981. godine.

KRETANJE STANOVNIŠTVA 1857-1981.

Kretanje brojnosti stanovništva i naseljenosti može se pouzdano pratiti na osnovi modernih popisa tek od polovine 19. stoljeća. Otad do danas nižu se rezultati popisa stanovništva kao svojevrsno zrcalo naseobinske i društveno-gospodarske pulsacije križevačkoga kraja.

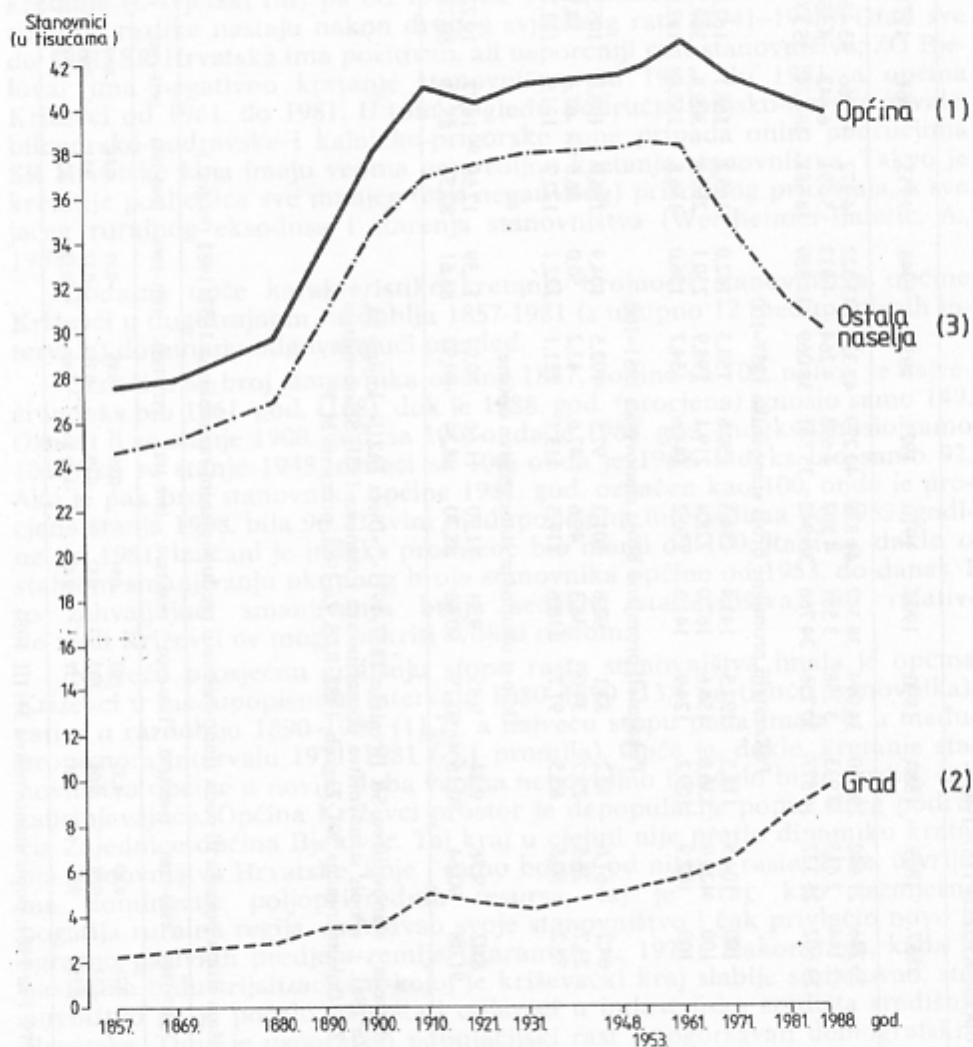
Sto nam kazuje gotovo jedno i pol stoljeće populacijske dinamike u prostoru današnje križevačke općine? U razdoblju 1857-1880. nije bilo značajnijeg porasta zbog povremenih bolesti (kolera i dr.). Nakon toga, u razdoblju 1880-1910. porast je izrazitiji. Prvi svjetski rat (1914-1918) remeti porast stanovništva, što se osjeća u gotovo čitavom međuratnom razdoblju. Zatim dolazi drugi svjetski rat koji remeti demografske tokove. Relativno naglašeniji porast nakon drugog svjetskog rata osjeća se do približno 1961. godine. To je dobrim dijelom posljedica uobičajene demografske kompenzacije nakon nenormalnih ratnih zbivanja. Međutim, u šezdesetim godinama nastupa izrazit pad broja stanovnika kao posljedica općepoznatog ruralnog eksodusa, ali i zbog već tada započetog negativnog prirodnog kretanja stanovništva. Prema tome, opći trend naseljenosti kraja od šezdesetih godina do danas nije povoljan. No, to nije osobina samo križevačkog kraja, već glavnine naših ruralno naglašenijih područja. Njihov je populacijski trend sličan. Razlika je jedino u regionalno diferencijalnom intenzitetu procesa (Friganović, M., 1984).

U sklopu općine karakteristična je polarizirana dinamika stanovništva Križevaca i ostalih (ruralnih) naselja. Sve do kasnih pedesetih godina nema velike razlike u trendu stanovništva Križevaca i ostalih naselja. Nakon toga nastupa sve izrazitija polarizacija. Stanovništvo Križevaca raste sve brže, a stanovništvo ostalih naselja se smanjuje. Rast centralnog naselja u funkciji je općeg procesa koji se očituje u porastu stanovništva gradskih naselja. I to bez obzira na njihovu apsolutnu veličinu. Porast stanovništva Križevaca uklapa se u opću shemu rasta stanovništva mikroregionalnih općinskih središta u tom razdoblju u našoj republici i u zemlji uopće (Friganović, M., 1981). Porast udjela stanovništva Križevaca u ukupnom stanovništvu općine veoma je spor sve do kraja drugoga svjetskog rata (1857 : 8,0 %, 1931 : 10,0 %). Nakon rata znatno je brži i odražava upravo spomenuti trend (1948 : 11,4 % i 1981 : 23,9 %, 1988 : 27,5 %).

Nasuprot tome, populacijsko slabljenje sela očituje se u apsolutnim i relativnim pokazateljima. Dok se stanovništvo Križevaca upetostručilo u razdoblju 1857-1988 (1857=100, 1988=510), stanovništvo ostalih (ruralnih) naselja općine u istom je razdoblju poraslo samo 20 % (1857=100, 1981=127,8) s naglim padom osamdesetih godina (ekstrapolacijom 1988=117). Udio stanovništva ruralnih naselja u ukupnom stanovništvu općine smanjio

STANOVNIŠTVO OPĆINE KRIŽEVCI

se od 91 % (1857) na 73 % (1988). U tom su pogledu promjene skromne s obzirom na one koje su se dogodile u navedenom razdoblju drugdje u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Sl. 1. Kretanje stanovništva općine Križevci, grada i ostalih naselja 1857–1988. godine

Fig. 1 Population in the Križevci commune (1), Town (2) and Rural settlements (3) 1857–1987.

Tab. 1. Stanovništvo općine Križevci 1857-1981.

	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	procjena 1988.
Općina ukupno	26 746	27 942	29 810	34 094	38 347	41 839	40 279	42 333	43 322	44 172	44 966	43 486	41 316	39 800
Križevci	2 144	2 615	2 933	3 358	3 581	4 897	4 698	4 264	4 933	5 591	6 642	8 356	9 870	10 930
Ostala naselja	24 602	25 327	26 877	30 736	34 766	36 942	35 581	38 069	38 389	38 581	38 324	35 130	31 446	28 870
	Pokazatelj promjene broja stanovnika 1857=100													
Općina ukupno	100	104,5	111,5	127,5	143,4	154,3	150,6	158,3	162,0	165,2	168,1	162,6	154,5	148,8
Križevci	100	122,0	136,8	156,6	167,0	228,4	219,1	198,9	230,1	260,8	309,8	389,7	460,4	509,8
Ostala naselja	100	102,9	109,2	124,9	141,3	150,2	144,6	154,7	156,0	156,8	155,8	142,8	127,8	117,3
	Pokazatelj promjene broja stanovnika 1981=100													
Općina ukupno	64,7	67,6	72,2	83,1	92,8	101,3	97,5	102,5	104,9	106,9	108,8	105,3	100	96,3
Križevci	21,7	26,5	29,7	34,0	36,3	49,6	47,6	43,2	50,0	56,6	67,3	84,7	100	110,7
Ostala naselja	78,2	80,5	85,5	97,7	110,6	117,5	113,1	121,1	122,1	122,7	121,9	111,7	100	91,8
	Udio u ukupnom stanovništvu općine													
Križevci	8,02	9,36	9,84	9,85	9,34	11,70	11,66	10,07	11,39	12,66	14,77	19,22	23,89	27,46
Ostala naselja	91,08	90,64	90,16	90,15	90,66	88,30	88,34	89,93	88,61	87,34	85,23	80,78	76,11	72,54

Izvor: Korenčić, M.: »Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971«, »Djela JAZU«, knjiga 54, Zagreb, 1979. Za 1981. i: »Popis stanovništva domaćinstava i stanova 1981: Stanovništvo po općinama i ZO, Dokumentacija 501, Zagreb, 1982. RZS. Za 1988. procjena M. F.

Tab. 2. Prosječna godišnja stopa porasta ili pada stanovništva u međupopisnim razdobljima 1857-1981 (% god.)

Područje	1857-1869.	1869-1880.	1880-1890.	1890-1900.	1900-1910.	1910-1921.	1921-1931.	1931-1948.	1948-1953.	1953-1961.	1961-1971.	1971-1981.
SR Hrvatska	0,79	0,40	1,31	1,03	0,91	-0,05	0,95	-0,01	0,81	0,69	0,62	0,39
ZO Bjelovar	1,13	0,58	2,04	1,13	0,82	-0,10	0,71	-0,17	0,51	-0,05	-0,49	-0,50
Općina Križevci	0,35	0,59	1,34	1,17	0,87	-3,80	0,50	0,14	0,39	0,22	-0,33	-0,51

Izvor: M. Korenčić, 1979. i za 1981. popis stanovništva 31. III. 1981.

STANOVNIŠTVO OPĆINE KRIŽEVCI

Usporede li se podaci o kretanju stanovništva općine Križevci sa Zajednicom općina Bjelovara i SR Hrvatske u međupopisnim intervalima razdoblja 1857–1981, uočit će se stanovite sličnosti, ali i razlike. Sličnosti su u tome što sve tri cjeline imaju pozitivno kretanje stanovništva u međupopisnim intervalima od 1857. do 1910; u razdoblju 1910–1921. imaju negativno kretanje (I. svjetski rat) pa od 1921. do 1931. pozitivno kretanje. Međutim, znatnije razlike nastaju nakon drugog svjetskog rata (1941–1945). Otad sve do 1981. SR Hrvatska ima pozitivan, ali usporeniji rast stanovništva; ZO Bjelovar ima negativno kretanje stanovništva od 1953. do 1981, a općina Križevci od 1961. do 1981. U tom pogledu područje lonjsko-ilovske zavale, bilogorsko-podravske i kalničko-prigorske zone pripada onim područjima SR Hrvatske koja imaju veoma nepovoljno kretanje stanovništva. Takvo je kretanje posljedica sve manjeg (čak negativnog) prirodnog priraštaja, a sve jačeg ruralnog eksodusa i starenja stanovništva (Wertheimer-Baletić, A., 1988).

Dodatne opće karakteristike kretanja brojnosti stanovništva općine Križevci u dugotrajnom razdoblju 1857–1981 (s ukupno 12 međupopisnih intervala) dopunjuju odgovarajući pregled.

Označi li se broj stanovnika općine 1857. godine sa 100, njihov je najveći indeks bio 1961. god. (168), dok je 1988. god. (procjena) iznosio samo 149. Označi li se stanje 1900. god. sa 100, onda je 1988. god. indeks iznosio samo 104. Ako se stanje 1948. označi sa 100, onda je 1988. indeks bio samo 92. Ako je pak broj stanovnika općine 1981. god. označen kao 100, onda je procjena stanja 1988. bila 96. U svim međupopisnim intervalima od 1953. godine do 1981. lančani je indeks promjene bio manji od 100. Radi se, dakle, o stalnom smanjivanju ukupnog broja stanovnika općine od 1953. do danas. I to zahvaljujući smanjivanju broja seoskog stanovništva, što relativno mali Križevci ne mogu pokriti svojim rastom.

Najveću prosječnu godišnju stopu rasta stanovništva imala je općina Križevci u međupopisnom intervalu 1880–1890 (13,4 na tisuću stanovnika), zatim u razdoblju 1890–1900 (11,7), a najveću stopu pada imala je u međupopisnom intervalu 1971–1981 (-5,1 promila). Opće je, dakle, kretanje stanovništva općine u novije doba veoma nepovoljno i, moglo bi se tvrditi, čak zabrinjavajuće. Općina Križevci prostor je depopulacije poput šireg područja Zajednice općina Bjelovar. Taj kraj u cjelini nije pratio dinamiku kretanja stanovništva Hrvatske, koje i samo boluje od niskog rasta. Prije, u vrijeme dominacije poljoprivrednih resursa, taj je kraj, kao razmjerno bogatija ruralna regija, zadržavao svoje stanovništvo i čak privlačio novo iz agrarno pasivnih predjela zemlje (Karaman, I., 1972). Nakon toga, kada je nastupila industrijalizacija u kojoj je križevački kraj slabije sudjelovao, stanovništvo ga je počelo napuštati odlazeći u industrijska središta središnje Hrvatske. Time je usporavan populacijski rast i pogoršavan demografski i socijalno-gospodarski sastav općine Križevci i čitave bilogorsko-podravske regije (Feletar, D., 1974). Međutim, dinamika stanovništva pojedinih bilogorsko-podravske općina i križevačke općine nije bila sasvim ravnomjerna; u razdoblju 1857–1981. godine općina Đurđevac dosegla je maksimum stanovništva 1910. godine; općine Daruvar, Grubišno Polje i Pakrac u 1931. godini; Čazma u 1953. godini; Koprivnica, Križevci i Virovitica u 1961. godini. Prema tome, apsolutno smanjivanje broja stanovništva u nekim je opći-

Tab. 3. Stanovništvo općine Križevci 1857-1981.

	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1988.
Broj	26 746	27 942	29 810	34 094	38 347	41 839	40 279	40 333	43 322	44 172	44 966	43 486	41 316	39 800
Pokazatelj 1857=100	100	104,5	111,5	127,5	143,4	154,3	150,6	158,3	162,0	165,2	168,1	162,6	154,5	148,8
Pokazatelj 1900=100	69,7	72,9	77,7	88,9	100	109,1	105,0	110,4	113,0	115,2	117,3	113,4	107,7	103,8
Pokazatelj 1948=100	61,7	64,5	68,8	78,9	88,5	96,6	93,0	97,7	100	102,0	103,8	100,4	95,4	91,9
Pokazatelj 1981=100	64,7	67,6	72,2	83,1	92,8	101,3	97,5	102,5	104,9	106,9	108,8	105,3	100	96,3
Lančani pokazatelj	104,5	106,7	113,4	112,5	109,1	96,3	105,1	102,3	102,0	101,8	96,7	95,0	96,3	
Pros. god. stopa %	3,5	5,9	13,4	11,7	8,7	-3,8	5,0	1,4	3,9	2,2	-3,3	-5,1	-5,2	
$(P_1 + P_2) / 2$														

Izvor: Korenčić, M., 1979, za 1981. popis stanovništva 1981. i za 1988. ekstrapolacija (M. F.).

Tab. 4. Promjene udjela stanovništva općine Križevci i ostalih općina u ukupnom stanovništvu ZO Bjelovar 1857-1981 (u %)

Općine	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.
ZO Bjelovar	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Općina Bjelovar	14,2	14,0	13,7	14,0	14,4	14,3	14,7	14,4	15,2	15,1	15,6	16,9	18,0
Općina Cazma	6,5	5,7	5,8	5,5	5,6	5,6	5,5	5,6	5,8	5,7	5,2	4,7	4,5
Općina Daruvar	6,2	7,6	8,0	8,5	8,8	9,3	9,2	9,4	8,9	9,1	9,1	8,8	8,5
Općina Đurđevac	14,9	15,2	15,4	15,0	14,9	14,9	14,7	13,7	13,5	13,2	12,6	12,3	11,8
Općina Garešnica	7,2	6,2	5,8	6,5	6,5	6,3	6,4	6,4	6,4	6,2	5,9	5,3	5,1
Općina Grubišno Polje	5,5	5,5	5,5	6,4	6,7	6,4	6,4	6,2	5,3	5,4	5,1	4,7	4,3
Općina Koprivnica	17,1	16,7	16,9	15,8	14,9	14,7	14,6	14,4	14,5	14,5	15,0	15,7	16,5
Općina Križevci	12,5	11,4	11,4	10,6	10,7	10,7	10,5	10,2	10,8	10,8	11,0	11,1	11,0
Općina Pakrac	6,2	7,1	7,1	7,8	-8,0	8,3	8,1	8,3	6,9	7,1	7,3	7,4	7,5
Općina Virovitica	9,7	10,5	10,4	9,9	9,5	9,5	9,9	11,4	12,6	12,9	13,2	13,1	12,8

Izvor: Ibidem, tablica br. 1.

STANOVNIŠTVO OPĆINE KRIZEVCI

nama počelo prije, a u nekim poslije. Samo je općina Bjelovar stalno zadržala uzlaznu liniju, dok se u općini Koprivnica očituje u najnovije doba stanovit oporavak (Wertheimer-Baletić, A., 1988). Ali, i taj je porast vrlo malen pa ukazuje na to da u tom prostoru nema izrazitije urbano-populacijske polarizacije. Radi se, dakle, o prostoru s policentričnom distribucijom stanovništva koja je odraz općih društveno-gospodarskih tokova u zemlji.

Ako relativnu dinamiku rasta stanovništva općine Križevci mjerimo njezinim udjelom u ukupnom stanovništvu Zajednice općina Bjelovar, onda opažamo da je udio u razdoblju 1857-1869. malo opao, da bi u narednom međupopisnom razdoblju stagnirao, pa opet opao, pa lagano porastao, pa nanovo opadao do 1931. god.

Nakon drugog svjetskog rata udio je sasvim lagano rastao do 1971. god., pa opet opadao do danas. Međutim, sve su to veoma neznatne oscilacije u ukupnom stanovništvu ove regije. To upućuje na zaključak da se stanovništvo svih tih općina uglavnom ponaša podjednako i da stanovništvo općine Križevci nije bitnije izmijenilo ni svoj udio ni svoju ulogu u tom prostoru. One minimalne razlike u udjelu, koje se mogu vidjeti iz tablice, mogli bismo objasniti minimalnim razlikama u društveno-gospodarskoj polarizaciji proistekloj iz diferencijalne industrijalizacije pojedinih općinskih središta u regiji (Bjelovar, Koprivnica i dr.).

PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA

Prirodno kretanje (natalitet, mortalitet) stanovništva križevačkoga kraja dobrim dijelom slijedi kretanje širega međuopćinskoga prostora i onog SR Hrvatske. To znači da je tu završena demografska tranzicija (prijelaz s visokih stopa nataliteta i mortaliteta na niske stope nataliteta i mortaliteta). U križevačkom kraju, kao dijelu šireg područja, demografska je tranzicija bila još brža nego u SR Hrvatskoj kao cjelini, a promjene prirodnoga kretanja stanovništva bile su brže. Radi se uglavnom o ruralnom prostoru (naseljima i stanovništvu) koji je od prije naginjao niskoj stopi nataliteta ili sistemu jednog djeteta («bijela kuga»). Demografska je tranzicija, dakle, u ovom kraju završena u posebnim uvjetima društveno-gospodarske strukture kakva je odgovarala takvoj proizvodnji. Trend prirodnoga kretanja stanovništva općine Križevci posljednjih dvadeset godina (1967-1987) uglavnom je sličan trendu skupine općina koje poput široka prstena okružuju metropolitansko područje Zagreba. I Zajednica općina Bjelovar i općina Križevci imale su u razdoblju 1967-1987. u svim godinama (osim 1967) negativnu stopu prirodnoga kretanja (više umrlih nego rođenih). Prema tome, cijeli se taj teritorij nalazi u fazi (ne)prirodnog odumiranja; zbroj prosječnih godišnjih stopa negativnog prirodnog priraštaja u tih dvadeset godina iznosi 32,0 na tisuću stanovnika u Zajednici općina Bjelovar i čak 41,2 promila u općini Križevci, prema pozitivnom zbroju prosječnih godišnjih stopa prirodnog priraštaja stanovništva SR Hrvatske u navedenom razdoblju (81,8 promila). To pokazuje, unatoč skromnom prirodnom priraštaju stanovništva SR Hrvatske, koliki je negativan trend prirodnog kretanja u čitavom bilogorsko-podravskom kraju i u kalničkom prigorju (općina Križevci). To je, svakako, jedna od temeljnih nepovoljnih osobina populacijske dinamike toga kraja. I takva će dinamika nesumnjivo vrlo nepovoljno utjecati na daljnji

Tab. 5. Prirodno kretanje stanovništva 1961-1987.

Godina	SR Hrvatska			Z.O. Bjelovar			Općina Križevci		
	živorođeni	umrli	priraštaj	živorođeni	umrli	priraštaj	živorođeni	umrli	priraštaj
1961.	74 190	37 796	36 394	7 586	5 599	1 997	760	612	158
1962.	72 267	42 134	30 133	7 439	6 308	1 131	757	837	-80
1963.	69 878	38 597	31 281	5 778	4 525	1 253	656	502	154
1964.	68 873	43 013	25 860	5 659	5 968	191	647	657	-10
1965.	71 186	39 936	31 250	5 848	4 691	1 157	676	552	124
1966.	71 325	37 941	33 384	5 810	4 387	1 423	666	506	160
1967.	67 103	41 381	25 722	5 260	4 787	473	603	574	29
1968.	65 429	43 720	21 709	5 034	5 298	-264	606	655	-49
1969.	63 635	46 844	16 791	4 854	5 584	-730	545	633	-88
1970.	61 103	44 148	16 955	4 578	5 155	-577	536	575	-39
1971.	64 891	44 878	20 013	4 896	5 025	-129	543	571	-28
1972.	66 035	47 881	18 154	4 814	5 815	-1001	522	711	-189
1973.	67 389	45 680	21 709	4 978	5 076	-98	594	624	-30
1974.	67 251	44 950	22 301	4 888	5 176	-288	596	596	-
1975.	67 016	45 690	21 376	4 910	4 984	-74	558	595	-37
1976.	67 054	45 074	21 980	4 675	4 916	-241	519	525	-6
1977.	68 035	45 156	22 879	4 834	5 136	-302	532	598	-66
1978.	68 704	48 715	19 989	4 932	5 510	-578	565	690	-125
1979.	69 229	48 426	20 803	4 890	5 477	-587	558	638	-80
1980.	68 220	50 100	18 120	4 829	5 607	-778	524	618	-94
1981.	67 455	51 420	16 035	4 954	5 656	-702	535	647	-112
1982.	66 737	50 770	15 967	4 752	5 568	-816	493	619	-126
1983.	65 598	55 147	10 451	4 820	6 084	-1264	529	678	-149
1984.	64 909	54 169	10 740	4 897	5 675	-778	510	680	-170
1985.	62 665	52 067	10 598	4 545	5 391	-846	524	528	-4
1986.	60 226	51 740	8 486	4 403	5 439	-1036	491	632	-141
1987.	59 209	53 080	6 129	4 192	5 621	-1429	438	653	-215

1) Period 1961-1972. sveden na današnji teritorij.

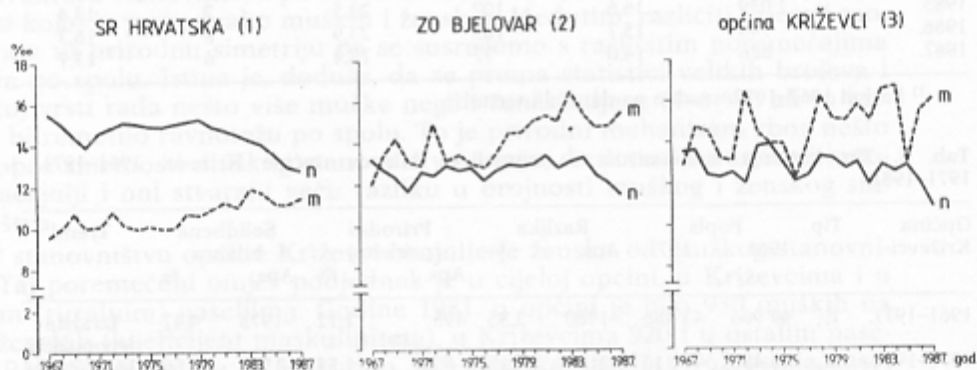
2) Period 1961-1962. sveden na današnji teritorij.

Izvor: Vitalna statistika RZS SRH.

STANOVNIŠTVO OPĆINE KRIŽEVCI

društveno-gospodarski razvoj i na demografsku poduzetnost u kraju kao cjelini. Stoga valja nastojati da se prirodna dinamika stanovništva revitalizira planskim angažiranjem društvenih činilaca. Inače, opustjet će naselja, utrnuti ognjišta...

Iz pregleda smrtnosti dojenčadi u razdoblju 1967–1987. u SR Hrvatskoj, ZO Bjelovar i u općini Križevci vidi se postojano smanjivanje prosječne godišnje stope u sve tri jedinice. Daljnjom se usporedbom podataka može opaziti da je ta stopa u ZO Bjelovar bila u cijelom razdoblju nešto viša nego u SR Hrvatskoj (ali je slijedila njezin trend), dok je stopa u općini Križevci bila stalno niža nego u SR Hrvatskoj. Prema tome, opće življenje i zdravstvena skrb jamačno su bili bolji u općini Križevci nego u ostalim dvjema jedinicama. No, samo ta odrednica demografske dinamike nipošto neće bitnije utjecati na prirodno kretanje stanovništva općine Križevci, ako se ne poprave ostale odrednice, ponajprije natalitet, koji bi mogao, barem posredno i generacijski promatrano, utjecati na sniženje opće stope smrtnosti. Time bi bili stvoreni preduvjeti za pomlađivanje i ponovni rast stanovništva općine. Takav bi, uostalom, trebao biti uzorak i za cijelu SR Hrvatsku. Jer, njezino stanovništvo također karakterizira vrlo spori porast i depopulacija u gotovo svim ruralnim krajevima.

Sl. 2. Prirodno kretanje stanovništva SR Hrvatske, ZO Bjelovara i općine Križevci 1967–1987. godine

Fig. 2 Natural movement of the population of Croatia (1), of the Bjelovar region (2) and of the Križevci commune (3) 1967–1987.

U cjelini gledajući nepovoljno kretanje stanovništva općine Križevci jedan je od značajnih ograničavajućih činilaca društveno-gospodarskog razvoja i njegove budućnosti. Negativnim prirodnim kretanjem, smanjivanjem ukupnog broja stanovništva i iseljavanjem populacijska će se dinamika i struktura ovog prostora još većma pogoršati. Neće ih biti lako ni zaustaviti. Potreban će biti zaokret u odnosu prema vlastitom fertilitetu i prema već duže vrijeme prisutnoj i postojanoj negativnoj migracijskoj bilanci.

(E)MIGRACIJSKO OBILJEŽJE KRAJA

Migracija već dvadeset i više godina ostavlja dubok trag u broju i sastavu stanovništva općine Križevci. To se jasno vidi iz usporedbe popisom ustanovljena kretanja i prirodnoga kretanja stanovništva u razdobljima

Tab. 7. Smrtnost dojenčadi 1967–1987.

Godina	SR Hrvatska		ZO Bjelovar ¹⁾		Općina Križevci	
	Umrla dojenčad	Na 1000 živorođ.	Umrla dojenčad	Na 1000 živorođ.	Umrla dojenčad	Na 1000 živorođ.
1967.	2 785	41,5	264	50,2	18	29,9
1968.	2 692	41,1	222	44,1	22	36,3
1969.	2 390	37,6	200	41,2	16	29,4
1970.	2 092	34,2	190	41,5	14	26,1
1971.	1 913	29,5	182	37,1	12	22,1
1972.	1 819	27,6	161	33,4	13	24,9
1973.	1 764	26,2	145	29,1	15	25,3
1974.	1 695	25,2	153	31,3	14	23,5
1975.	1 543	23,0	163	33,2	17	30,5
1976.	1 499	22,4	149	31,9	11	21,2
1977.	1 461	21,5	143	29,6	9	16,9
1978.	1 437	20,9	127	25,8	6	10,6
1979.	1 332	19,2	114	23,3	13	23,3
1980.	1 403	20,6	121	25,1	15	28,6
1981.	1 273	18,9	129	26,0	13	24,3
1982.	1 219	18,3	116	29,4	11	22,3
1983.	1 224	18,7	121	25,1	8	15,1
1984.	1 088	16,8	92	18,8	7	13,7
1985.	1 039	16,6	107	23,5	7	13,4
1986.	948	15,7	105	23,9	8	16,3
1987.	826	14,0	77	18,4	6	13,7

¹⁾ Period 1967–1972. sveden na današnji teritorij.

Tab. 8. Tip kretanja stanovništva i migracijska bilanca općine Križevci 1961–1971. i 1971–1981.

Općina Križevci	Tip	Popis		Razlika		Prirodni priraštaj		Selidbena bilanca		Trend
		1961.	1971.	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	
1961–1971.	E ₃	44 966	43 486	-1480	3,35	495	1,12	-1975	4,47	Izrazita depopulacija Izumiranje
1971–1981.	E ₄	43 486	41 316	-2170	5,12	-650	1,53	-1520	3,59	

1961–1971. i 1971–1981. godine. Na osnovi toga izračunata je migracijska bilanca i definiran tip općeg kretanja stanovništva općine Križevci.

Iz usporedbe kretanja stanovništva na osnovi popisa, te rađanja i umiranja u dvama međupopisnim intervalima, ustanovljeno je da se trend depopulacije teritorija križevačke općine pojačava; stopa smanjivanja ukupnog stanovništva raste (ubrzana depopulacija), dok je stopa negativne migracijske bilance (više iseljenih nego useljenih) nešto sporija (to je najvećma zato jer se populacijski resursi kllaštre). Predstojeći popis stanovništva (31. III. 1991. godine) pokazat će da li se depopulacija usporava i zašto. Zasad ostaje sumorna konstatacija da općina Križevci pripada onim općinama i regijama SR Hrvatske (a takvih je otprilike tri četvrtine) koje već dulje vrijeme gube dio svog stanovništva i u kojima stanovništvo stari pa stopa nataliteta biva sve manja, a stopa mortaliteta sve veća (Friganović, M. – Pavić, P., 1973; Friganović, M., 1984). Od deset općina ZO Bjelovar osam ih je imalo negativnu migracijsku bilancu u razdoblju 1971–1981. i pri-

padale su tipu E_3 (Daruvar, Pakrac i Virovitica) i tipu E_4 (Čazma, Đurđevac, Garešnica, Križevci i Grubišno Polje). Jedino su općine Bjelovar (I_2) i Koprivnica (I_3) imale pozitivnu migracijsku bilancu (više useljenih nego iseljenih). Očito je da su inače depopulacijski ruralni dio općine pokrivali relativno jači općinski centri Bjelovar i Koprivnica s izrazitijom populacijskom koncentracijom i društveno-gospodarskim rastom (oznake E_{1-4} označavaju, prema klasifikaciji M. Friganovića, emigracijske općine različita intenziteta eksodusa, tj. viška iseljenih nad useljenim).

SASTAV STANOVNIŠTVA PREMA SPOLU I DOBI

Struktura stanovništva po spolu i dobi oblikuje se pod utjecajem pretrodnog kretanja (dinamike). Ali, i sama struktura utječe na dinamiku. Iz te sprege izlazi trenutačna i generacijska struktura te vremenska pulsacija svake populacije. Zato promatranje stanovništva po spolu i dobi daje značajne pokazatelje o dosadašnjem toku i o budućem razvoju same demografske podloge uz uvjet da ne dođe do većeg utjecaja sa strane. Sudeći po onom što smo dosad izložili o stanovništvu općine, možemo pretpostaviti da mu biološka struktura nije baš najbolja, osobito sastav po dobi.

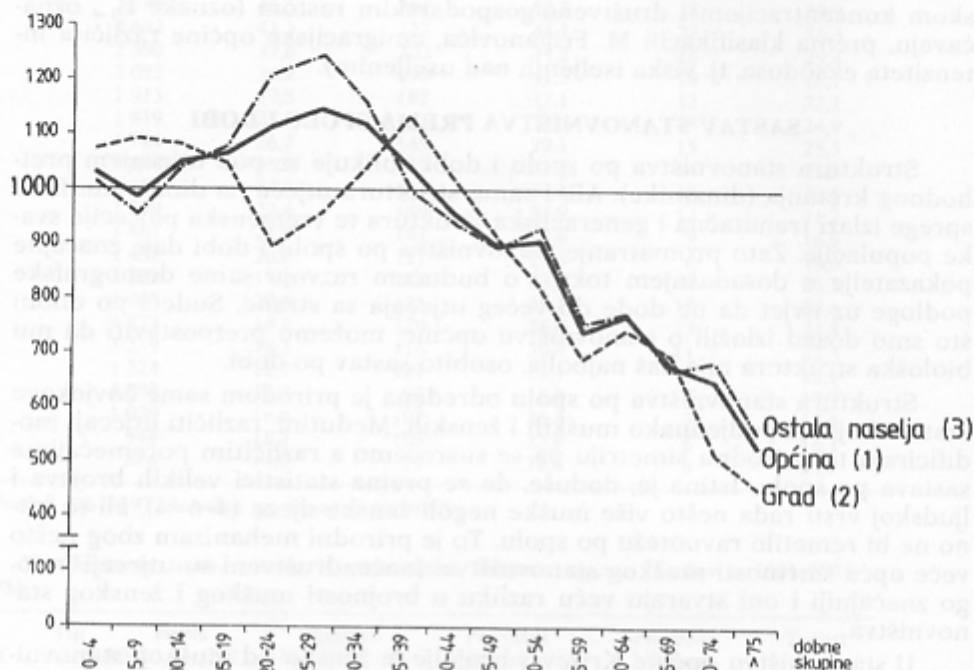
Struktura stanovništva po spolu određena je prirodom same čovjekove vrste u kojoj je podjednako muških i ženskih. Međutim, različiti utjecaji modificiraju tu prirodnu simetriju pa se susrećemo s različitim poremećajima sastava po spolu. Istina je, doduše, da se prema statistici velikih brojeva i ljudskoj vrsti rađa nešto više muške negoli ženske djece (4-6 %), ali to bitno ne bi remetilo ravnotežu po spolu. To je prirodni mehanizam zbog nešto veće opće smrtnosti muškog stanovništva. Inače, društveni su utjecaji mnogo značajniji i oni stvaraju veću razliku u brojnosti muškog i ženskog stanovništva.

U stanovništvu općine Križevci brojnije je žensko od muškog stanovništva. Taj poremećeni omjer podjednak je u cijeloj općini, u Križevcima i u ostalim (ruralnim) naseljima. Godine 1981. u općini je bilo 930 muških na 1000 ženskih (koeficijent maskuliniteta), u Križevcima 920 i u ostalim naseljima 933 (SR Hrvatska: 938 ukupno, 915 gradska naselja i 962 ostala naselja, a ZO Bjelovar 926 ukupno, 896 gradska i 939 ostala naselja). Očito je da se općina Križevci ne razlikuje bitnije u tome od ZO Bjelovar pa ni od SR Hrvatske. Manjak muškog stanovništva postoji u sve tri jedinice. Uzroci su složeni. Jer, još brazde tragovi diferencijalnog mortaliteta po spolu u prošlom ratu (starija godišta), a prisutna je razlika po smrtnosti srednjih generacija po spolu. Uz to se ne smije zanemariti ni diferencijalna stopa iseljavanja (više su iseljavali muški nego ženske).

Promotre li se skupine po petogodištima, opazit će se da u mlađim godištim uglavnom prevladavaju muški (stopa maskuliniteta je veća od 1000), dok muški počinju tu i tamo prevladavati u srednjim generacijama. U staračkim godištim, međutim, prevaga žena je još izrazitija (koeficijent maskuliniteta je uglavnom ispod 800).

Društveno-gospodarski razvijenije zajednice imaju općenito višak ženskog stanovništva (i kada nije bilo jačih poremećaja, npr. rata, emigracije, smrtnost muških je veća), dok slabije razvijenije zajednice imaju u pravilu više muškog stanovništva (tegniji život žene uzrokuje veću smrtnost žen-

skog stanovništva). Prema tome, diferencijalni mortalitet muškog i ženskog stanovništva (izvan nekih faktora poremetnje, npr. rata, diferencijalnog iseljavanja i sl.) funkcija je društveno-ekonomskog razvoja (razvijenosti) i društvenih odnosa (patrijarhalni odnosi, (ne)emancipiranost žene i sl.).

Sl. 3 Koeficijenti maskuliniteta stanovništva općine Križevci, grada i ostalih naselja 1981. godine prema petogodišnjim dobnim skupinama.

Fig. 3 Masculinity index of the Križevci commune (1) of the Town (2) and of the rural settlements (3) population by 5-year groups in 1981.

U razvijenoj društvenoj sredini muškarac više podliježe morbiditetu i smrtnosti, a u manje razvijenom društvu diferencijalnoj smrtnosti više podliježe žena (patrijarhalnost sredine i neemancipiranost žene stavljaju je u teobniji položaj, mnogo rada, radi fizičke pa i teške poslove i dr.). Zakon populacije povijesna je kategorija (Marx, K., 1973).

Struktura **po dobi** odražava (ne)normalna zbivanja u prošlosti. Posljedice tih zbivanja odražavaju se u poremećaju dobnospolne ravnoteže i u natalitetu. U normalnim okolnostima demografskog razvoja sastav stanovništva po dobi i spolu simetričan je i piramidalan. Udio pojedinih godišta smanjuje se od najmlađih godišta prema zrelim i staračkim kohortama.

Najpovoljnija je dobnostuktura grada, jer ima relativno povoljniji udio mladih i starih dobnih skupina. Najnepovoljniju strukturu imaju ostala (seoska) naselja, jer imaju relativno najmanji udio mladog, a najveći udio starog stanovništva. Prema tome, selo križevačkoga kraja dobrano je ostar-

STANOVNIŠTVO OPĆINE KRIŽEVCI

Tab. 9. Stanovništvo općine Križevci prema spolu i dobi 1981.

spol		0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75 i više	Nepoznato	
Općina	Sv.	41 316	2 696	2 652	2 772	2 955	2 824	3 030	2 739	2 314	2 778	3 236	3 100	2 817	1 838	1 862	1 794	1 564	
	M	19 905	1 368	1 318	1 420	1 526	1 491	1 620	1 448	1 180	1 360	1 534	1 199	800	753	708	542		
	Z	21 411	1 328	1 334	1 352	1 429	1 333	1 410	1 291	1 134	1 418	1 702	1 624	1 618	1 109	1 086	1 022		
Križevci	Sv.	9 900	800	723	660	670	741	916	858	690	617	658	604	539	307	338	351	319	
	M	4 744	415	377	343	343	350	448	437	367	312	314	273	220	131	139	120	100	
	Z	5 156	385	346	317	327	391	468	421	323	305	344	331	319	176	199	231	219	
Ostala naselja	Sv.	31 416	1 896	1 929	2 112	2 285	2 083	2 114	1 881	1 624	2 161	2 578	2 406	2 278	1 531	1 524	1 443	1 245	
	M	15 161	953	941	1 077	1 183	1 141	1 172	1 011	813	1 048	1 220	1 203	979	669	614	588	442	
	Z	16 255	943	988	1 035	1 102	942	942	870	811	1 113	1 358	1 293	1 299	862	910	855	803	
S t r u k t u r a p o p e t o g o d i n j i m s k u p i n a m a (u %)																			
Općina	Sv.	100	6,53	6,42	6,71	7,15	6,84	7,33	6,63	5,60	6,72	7,83	7,50	6,82	4,45	4,51	4,34	3,79	99,18
	M	100 (48,18)	6,87	6,62	7,13	7,67	7,49	8,14	7,27	5,93	6,83	7,71	7,42	6,02	4,02	3,78	3,56	2,72	99,18
	Z	100 (51,82)	6,20	6,23	6,31	6,67	6,23	6,59	6,03	5,30	6,62	7,50	7,58	7,56	4,85	5,18	5,07	4,77	98,69
Križevci	Sv.	100	8,08	7,30	6,67	6,77	7,48	9,25	8,67	6,97	6,23	6,65	6,10	5,44	3,10	3,41	3,55	3,22	98,89
	M	100 (47,92)	8,75	7,95	7,23	7,23	7,38	9,44	9,21	7,74	6,58	6,62	5,75	4,64	2,76	2,93	2,53	2,11	98,85
	Z	100 (52,18)	7,47	6,71	6,15	6,34	7,58	9,08	8,17	6,26	5,92	6,67	6,42	6,19	3,41	3,86	4,48	4,25	98,96
Ostala naselja	Sv.	100	6,04	6,14	6,72	7,27	6,63	6,73	5,99	5,17	6,88	8,21	7,94	7,25	4,87	4,85	4,59	3,96	99,24
	M	100 (48,26)	6,29	6,21	7,10	7,80	7,53	7,73	6,67	5,36	6,91	8,05	7,93	6,46	4,41	4,05	3,88	2,92	99,30
	Z	100 (51,74)	5,80	6,08	6,37	6,78	5,80	5,80	5,35	5,00	6,85	8,35	7,95	7,99	5,30	5,60	5,26	4,94	99,11

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981, Dok. 501/1982. RZS, Zagreb, 1982.

str. 13.

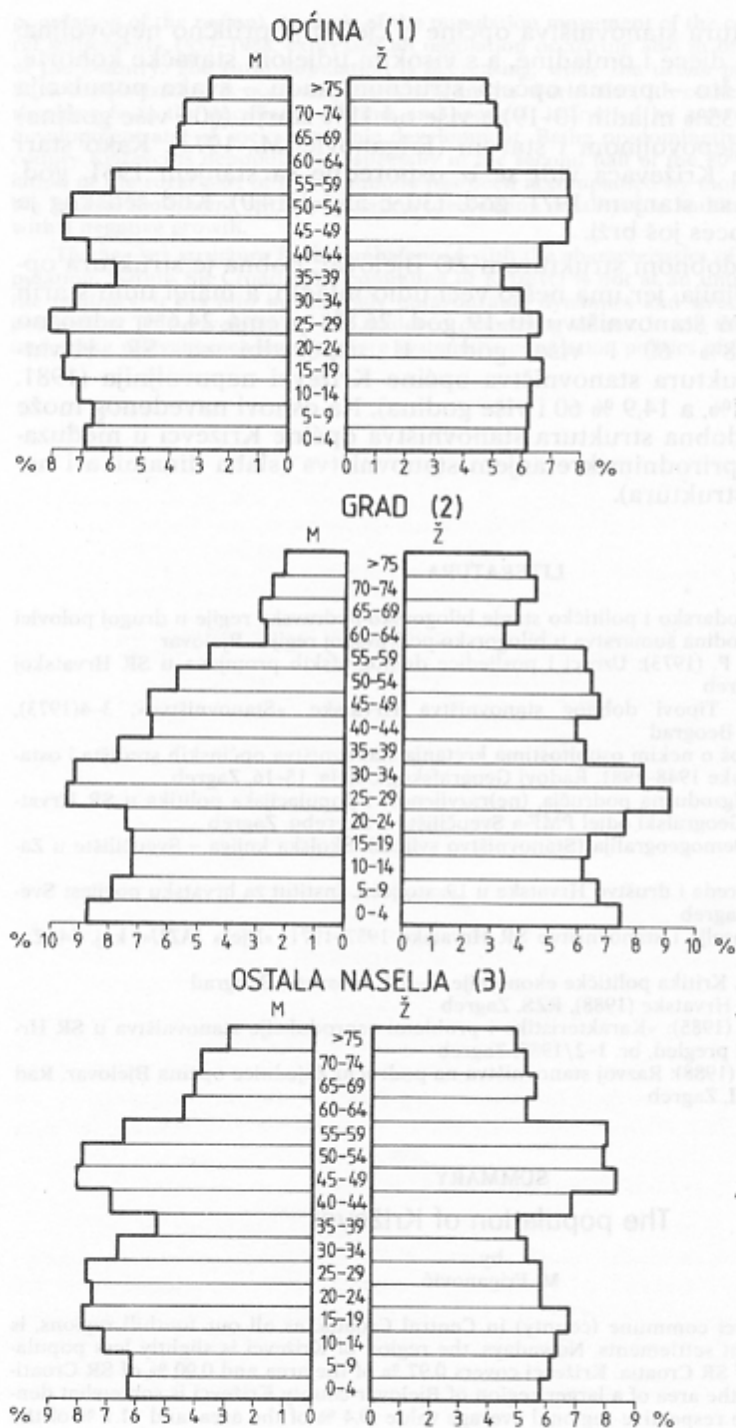
Tab. 10. Koficijenti maskuliniteta stanovništva općine Križevci 1981. prema petogodišnjim dobnim skupinama (broj muških na 1000 ženskih)

	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75 i više	
Ukupno	930	988	1050	1068	1119	1149	1122	1041	959	901	909	741	771	679	652	530	
Općina Križevci	920	1078	1090	1082	1049	895	957	1038	1136	1023	913	825	690	744	698	519	457
Ostala naselja	933	1011	952	1041	1074	1211	1244	1162	1002	942	898	930	754	776	675	688	550
Ukupno Grad.		Ost. nas.															
SRH	938	915	962														
Z O Bjelovar	926	896	939														
Općina Križevci	930	920	933														

Tab. 11. Struktura stanovništva po velikim dobnim skupinama 31. III. 1981. (u %)

	Dobne skupine			Ukupno
	Mlada (0-19)	Zrela (20-59)	Stara (60 i više)	
Općina Križevci	26,8	56,1	17,1	100
Grad Križevci	28,8	57,9	13,3	100
Ostala naselja	26,2	55,5	18,3	100

STANOVNIŠTVO OPĆINE KRIŽEVCI

Sl. 4. Stanovništvo općine Križevci, grada i ostalih naselja prema spolu i dobi 1981. godine.

Fig. 4 Population of the Križevci commune (1), the Town (2) and of the rural settlements (3) according to age and sex in 1981.

jelo. I dobna struktura stanovništva općine u cjelini je prilično nepovoljna; s malim je udjelom djece i omladine, a s visokim udjelom staračke kohorte. To se vidi iz toga što – prema općem stručnom sudu – svaka populacija koja ima manje od 35% mladih (0–19) a više od 12% starih (60 i više godina) može se smatrati nepovoljnom i starom (Friganović, M., 1973). Kako stari stanovništvo samih Križevaca vidi se iz usporedbe sa stanjem 1961. god. (33,2; 55,1 i 11,7) i sa stanjem 1971. god. (30,9; 55,1 i 14,0). Kod seoskog je stanovništva taj proces još brži.

U usporedbi s dobnom strukturom ZO Bjelovar, dobna je struktura općine Križevci povoljnija, jer ima nešto veći udio mladih, a manji udio starih skupina u ukupnom stanovništvu (0–19 god. 26,8% prema 24,6%, odnosno 17,1% prema 20,8% 60 i više god.). U usporedbi sa SR Hrvatskom dobna je struktura stanovništva općine Križevci nepovoljnija (1981. SRH: 0–19 god. 28,2%, a 14,9 % 60 i više godina). Na osnovi navedenog može se zaključiti da je dobna struktura stanovništva općine Križevci u međuzavisnosti s općim i prirodnim kretanjem stanovništva (slaba dinamika i nepovoljna biološka struktura).

LITERATURA

- Feletar, D. (1974): Gospodarsko i političko stanje bilogorsko-podravke regije u drugoj polovici XIX. stoljeća. »Sto godina šumarstva u bilogorsko-podravskoj regiji«. Bjelovar
- Friganović, M. – Pavić, P. (1973): Uzroci i posljedice demografskih promjena u SR Hrvatskoj 1961–1971. IDIS, Zagreb
- Friganović, M. (1973): Tipovi dobnog stanovništva Hrvatske. »Stanovništvo«, 3–4(1973), 1–2(1974). IDN(CDI) Beograd
- Friganović, M. (1981): Još o nekim osobitostima kretanja stanovništva općinskih središta i ostalih naselja SR Hrvatske 1948–1981. Radovi Geografskog odjela, 15–16, Zagreb
- Friganović, M. (1984): Egzodusna područja, (ne)razvijenost i populacijska politika u SR Hrvatskoj, Radovi br. 19, Geografski odjel PMF-a Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
- Friganović, M. (1987): Demogeografija (Stanovništvo svijeta). Školska knjiga – Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
- Karaman, I. (1972): Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću. Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Korenčić, M. (1979): Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1957–1971. »Djela JAZU«, knj. 54, Zagreb
- Marx, K. (1973): Kapital. Kritika političke ekonomije. I – III, Prosveta, Beograd
- Statistički godišnjak SR Hrvatske (1988), RZS, Zagreb
- Wertheimer–Baletić, A. (1985): »Karakteristike i problemi reprodukcije stanovništva u SR Hrvatskoj«, Ekonomski pregled, br. 1–2/1985, Zagreb
- Wertheimer–Baletić, A. (1988): Razvoj stanovništva na području Zajednice općina Bjelovar. Rad JAZU 439, knj. XXVII, Zagreb

SUMMARY

The population of Križevci

by
M. Friganović

The area of Križevci commune (county) in Central Croatia, as all our foothill regions, is characterized by ancient settlements. Nowadays, the region of Križevci is slightly less populated than the average of SR Croatia. Križevci covers 0.97 % of the area and 0.90 % of SR Croatian population). Within the area of a larger region of Bjelovar county Križevci is somewhat densely populated than the respective regional average value (9.4 % of the area, and 11.1 % of the

population of the region). Analysis of the population movement of the commune, urban and rural settlements 1857-1988, expresses an oscillation occurring also in other, chiefly rural, areas of the country. The rural population is decreasing, while the urban population is increasing. Such a polarization is occurring elsewhere in the world also, with corresponding modifications resulting from the peculiarity of time and space. It is framed by a general rule of population development and of socio-economic development. Being predominately an agricultural region, county Križevci is depopulating especially in the second half of the 20th century. This depopulation of the rural part of the commune has been accompanied by more and more unfavourable natural movement of the population (decreasing natality-rate and increasing mortality rate, with a negative growth).

The age-sex structure is also unbalanced with the characteristics of a prevailing female population. Within SR Croatia, the commune of Križevci is not at an unusual in this respect; on the contrary, it fits into increasingly unfavourable dynamics and structure of the SR Croatia population. This development has achieved disturbing values. It will therefore be necessary to undertake relevant measures in more systematic population politics of SR Croatia.

Andrija Boguar*

Na temelju detaljne geomorfološke analize i sinteze terenskog materijala (topografske, pedološke, hidrološke, geološke i ekološke) razrađena je analiza geomorfoloških procesa i struktura otoka Hvara kao područja s razvijanim geomorfološkim i geomorfološkim procesima. U radu su razrađeni i ekološki aspekti geomorfoloških procesa.

Analiza i sinteza geomorfoloških procesa i struktura otoka Hvara, prema podacima pedološke, hidrološke, geološke i ekološke analize.

Geomorphological and Engineering-geomorphological Characteristics of the Island of Hvar and Ecological Evolutional Index

On the basis of the performed geomorphological analysis and synthesis, hydrological and engineering-geomorphological aspects have been determined. An analysis of recent geomorphological processes and geomorphic features, the engineering-geomorphological characteristics of the island were investigated. An ecological evolutional and pedological geomorphological evaluation has been accomplished.

Key words: morphology, island, land drainage, soil profile, soil erosion, geomorphology, geomorphological evaluation, research

Otok Hvar, s arhipelagom do koje nije sustavno geomorfološki istražen. U ciljevu otoka u naprednijim crtama govori se u okviru regionalno-geografskih studija i monografija ili pak u okviru nekih pojedinih radova (u literaturi). Tek u posljednjih nekoliko godina započeli detaljnije geomorfološke istraživanja otoka otoka za potrebe izrade detaljnih geomorfoloških karta Istva (Janis, Vio i Lion u mjerilu 1:50.000 i studije prirodnih uslova otoka Hvar i njegova arhipelaga (Boguar i ostali, 1999). Izvrteno je detaljno geomorfološko kartiranje na radnim podlogama 1:25.000. Uz terenske korištene su metode geomorfološke analize i sinteze.

GEOMORFOLOŠKI ZALOŽAJ

Hvar je najduži jadranski otok – 88 km, dužina je široćem otoku, zapad, sjever 400 i otok Brač. Površina otoka obuhvaća 299,66 km² a ukoliko se računaju otoci Sveta (7,30 km²) i Pakleni otok, dakle otavo područje općenit ima površinu od 317 km². Po svojoj veličini drugi je otok Jadranskog mora i četvrti jadranski otok. Najveće širine Hvar je 5 km. Dužina

* Dr. sc. prof. dr. sc. odjel Prirodoslovno-matematički fakultet, 41000 Zagar, Marušić trg 15, YU.